

ΚΛ. Σ. ΚΟΥΤΣΟΥΚΗ

Αναπληρωτή Καθηγήτῆ

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ:
ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΙΔΡΥΣΗΣ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ*
ΕΞΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ (1927-1987)

1. ΕΝΑΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗ-
ΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η Πάντειος Σχολή ιδρύεται περί το τέλος σχεδόν της περιόδου του αστικού εκσυγχρονισμού, που επιχειρήθηκε στη χώρα μας με την άνοδο στην εξουσία των φιλελευθέρων αστών το 1909 και φθάνει ως την τελευταία διακυβέρνηση της χώρας από τον ηγέτη της παράταξης αυτής (1928-32)¹. Η ίδρυσή της (1927-30), μέσα σ' αυτή τη χρονική και πολιτική συγκυρία έρχεται ως απόρροια αλλά και ως μια απ' τις γνωστότερες εκφράσεις του μεταρρυθμιστικού προγράμματος των φιλελευθέρων στο χώρο της Ανώτατης Παιδείας. Κατ' ευτυχή συγκυρία η ίδρυση και λειτουργία της υπήρξε προϊόν σύμπτωσης από το ένα μέρος των ριζοσπαστικών ιδεών ενός φιλελεύθερου μεταρρυθμιστή, του Γ. Φραγκούδη, και απ' το άλλο μέρος της θέλησης και συνέπειας στις διακηρύξεις του ηγέτη της φιλελεύθερης παράταξης Ελ. Βενιζέλου, που τυπικά, ως έναν βαθμό ενεργούσε τότε ως εκτελεστής της διαθήκης του Αλεξάνδρου Πάντου. Ο τελευταίος πεθαίνοντας στα 1930 κατέλιπε διαθήκη με την οποία άφηνε την περιουσία του ελεύθερα με στόχο να ιδρυθεί Σχολή Πο-

---

*Το κείμενο αυτό αποτελεί ελάχιστα διαφοροποιημένο απόσπασμα από μεγαλύτερη έρευνα που διεξήγαγε ο συγγραφέας μεταξύ 1988 και 1990 και η οποία χρηματοδοτήθηκε με τον τίτλο: «Το ΔΕΠ της Παντείου Σχολής: Δημογραφικά και Βιοκοινωνικά χαρακτηριστικά (1927-1987)» από την τότε Πρυτανεία της Παντείου Σχολής, προς την οποία εκφράζω τις ευχαριστίες μου.

λιτικών Επιστημών στη χώρα μας και για το σκοπό αυτό όρισε εκτελεστή της διαθήκης του τον πρωθυπουργό της χώρας².

Οι καταστατικοί σκοποί της ίδρυσής της ήσαν σύμφωνοι τόσο με τις ριζοσπαστικές ιδέες του Γεωργίου Φραγκούδη, όσο και με τις εξαγγελίες του Ελ. Βενιζέλου για μεταρρυθμίσεις γενικά στην εκπαίδευση και ειδικότερα στην Ανώτατη βαθμίδα της³. Από την άποψη αυτή θα μπορούσε να δει κανείς την Πάντειο Σχολή ως το τελευταίο πνευματικό δημιούργημα των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων των φιλελευθέρων. Είχαν ήδη προηγηθεί η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καθώς και άλλων Ανώτατων Σχολών (ΑΣΟΕΕ, Γεωπονικής). Ίσως δε τα μεταρρυθμιστικά αυτά οράματα να είχαν επηρεάσει αφ' ενός τον Α. Πάντο, ώστε να θελήσει να κάνει τον ρηξικέλευθο εκσυγχρονιστή Πρωθυπουργό εκτελεστή της διαθήκης του και αφ' ετέρου τον Γ. Φραγκούδη να επιζητήσει και να «εκμεταλλευθεί» αυτή τη συγκυρία σε μια μνημειώδη θα λέγαμε σύμπραξη, δηλ. απ' το ένα μέρος της Πολιτείας που εκφραζόταν μέσω του Πρωθυπουργού και από το άλλο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, όπως αυτή εκδηλωνόταν από τον ίδιο τον Γ. Φραγκούδη, Πρόεδρο τότε της εταιρείας «Εκπαιδευτική Αναγέννησις» και άλλοτε ριζοσπάστη βουλευτή του κόμματος των φιλελευθέρων⁴.

Αυτή καθ' εαυτή η ίδρυση και λειτουργία μιας οργάνωσης, όπως η «Εκπαιδευτική Αναγέννησις» με ριζοσπαστικές αρχές για την παιδεία και τη μόρφωση του λαού, ήταν κατ' αρχήν μέσα στο κλίμα του φιλελεύθερου εκσυγχρονισμού και της μεταρρυθμιστικής πολιτικής, που είχε εγκαινιάσει το κόμμα των φιλελευθέρων από την άνοδό του στην εξουσία (1909) ως την πτώση του. Ταυτόχρονα όμως ήταν και μια ριζοσπαστική πράξη ενάντια στην κρατούσα κατάσταση στο χώρο της Παιδείας, η οποία σε όλες τις βαθμίδες της έδινε έμφαση υπερβολική στην κλασική και σε μεγάλο βαθμό, δυστυχώς, αναχρονιστική τότε εκπαίδευση. Με τις διακηρύξεις της η «Εκπαιδευτική Αναγέννησις» ήθελε να επισημάνει τις σύγχρονες κατευθύνσεις, που έπρεπε να αποκτήσει η Παιδεία⁵.

Ειδικότερα στο χώρο της Ανώτατης εκπαίδευσης, επισημάνθηκε το γεγονός, ότι οι σπουδαστές της, νομικοί και φιλόλογοι στην πλειοψηφία τους, είχαν άγνοια των προβλημάτων της Διοίκησης και της Ανάπτυξης, τα οποία όμως έπρεπε να αντιμετωπίσει η χώρα μας⁶. Αλλά ταυτόχρονα η Οργάνωση αυτή υπήρξε και κριτική απέ-

ναντι και σ' αυτούς ακόμη τους φιλελεύθερους, οι οποίοι δεν κατάφεραν να προωθήσουν αποφασιστικά στο χώρο της εκπαίδευσης ικανοποιητικές μεταρρυθμίσεις με δομές και προγράμματα τέτοια, ώστε να διευκολύνουν αλλά και να επιταχύνουν το έργο του εκσυγχρονισμού της Παιδείας και μέσω αυτής ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας.

Επομένως, η ίδρυση από την «Εκπαιδευτική Αναγέννηση» της Σχολής, η οποία αργότερα ονομάστηκε Πάντειος, μπορεί να ενταχθεί σ' αυτή την προσπάθεια⁷. Αυτήν δηλαδή που δείχνει, ότι ο ρόλος των εμπνευστών της δεν ήταν απλά διακοσμητικός ή χρησιμοθηρικός, όπως συμβαίνει ίσως με πολλές ιδιωτικές σχολές σήμερα αλλά, όπως παρατηρείται σε πολλές μεταβατικές κοινωνίες, ήταν «οργανικός», δηλαδή στράτευση και αξιοποίηση των διανοουμένων εκείνων, που γίνονταν πρωτοπόροι στο μετασχηματισμό ορισμένων παραδοσιακών δομών της ελληνικής κοινωνίας (οργανικοί διανοούμενοι).

Από τους στόχους που τέθηκαν ευδιάκριτα στις διακηρύξεις των ιδρυτών και τα πρώτα προγράμματα σπουδών, ο ρόλος της Σχολής εμφανίζεται διττά «εκσυγχρονιστικός». Από το ένα μέρος είναι να βοηθήσει με την εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης στη μόρφωση και επιμόρφωση του λαού. Από το άλλο μέρος να προωθήσει την εκπαίδευση ατόμων που θα αποτελέσουν αργότερα την «ιθύνουσα τάξη», η οποία με τη σειρά της θα υποβοηθήσει τους στόχους της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού της κοινωνίας⁸.

2. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΟ

Για να κατανοήσουμε και εκτιμήσουμε την τολμηρότητα των στόχων αυτών θα πρέπει να αναλογισθούμε ότι είναι η εποχή, όπου η «ελίτ» και γενικά η «ανώτερη τάξη» στέλνουν τα παιδιά τους για σπουδές στην Ευρώπη, ενώ στην Ελλάδα, όσοι κατορθώνουν να σπουδάσουν πρέπει να πληρώνουν ή και να περνούν κατά κανόνα από εξετάσεις. Επομένως, το «Ανώτερο Σχολείο», που αργότερα ονομάστηκε Πάντειος Σχολή, ήλθε να ταραξεί τα νερά στο χώρο της παιδείας και να διαταράξει την ισορροπία ή και να ανατρέψει ενδεχομένως, ως έναν βαθμό, την κοινωνική κλίμακα.

Τούτο φάνηκε ιδιαίτερα στα πρώτα καταστατικά κείμενα του Οργανισμού της Σχολής, όπου δηλώνεται, ανάμεσα στους στόχους της και η δημιουργία «ιθύνουσας τάξης», μια αποστολή, την οποία όμως έτσι τη «σφετεριζόταν» από την ήδη κατεστημένη εκπαιδευτική ελίτ και ιδιαίτερα απ' αυτήν που είχε ως ορμητήριό της το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο (Αθηνών)⁹.

Αυτό ήταν κάτι που, ίσως, θορύβησε την κατεστημένη ελίτ, η οποία στις διακηρύξεις της «Εκπαιδευτικής Αναγέννησης» έβλεπε μια αντίπαλη, ανερχόμενη ελίτ (αντι-ελίτ), που διεκήρυσσε αντίθετες στο κοινωνικό status ιδέες, δηλαδή περί εκσυγχρονισμού, μόρφωσης του λαού, παραγωγής (νέας) ιθύνουσας τάξης κ.ά.

Η παραγωγή μιας καινούργιας «φωτισμένης ελίτ», με πανεπιστημιακή μόρφωση, που προοριζόταν να διεισδύσει στη δημόσια διοίκηση, δικό της ως τότε προπύργιο, θορύβησε την παραδοσιακή ελίτ που κρατούσε τις θέσεις της (και) στο δημόσιο τομέα (state elite). Βέβαια μια τέτοια ανησυχία δεν εντοπιζόταν μόνο στο στατικό χώρο της γραφειοκρατίας αλλά και στη διεκδίκηση θέσεων στην κοινωνική και πολιτική ιεραρχία. Γενικά, σε μεταβατικές κοινωνίες, η πανεπιστημιακά εκπαιδευμένη μειοψηφία κατέχει θέση «ελίτ», που σημαίνει ότι: α) έχει συνείδηση της ιδιαιτερότητάς της, β) διαθέτει δική της (υπο)κουλτούρα και γ) κάνει αισθητή την ύπαρξή της με ποικίλους τρόπους, όπως στυλ ζωής, εκπαίδευσης, πρότυπα συμπεριφοράς κ.ά. Από την απόκρισή της στην πρόκληση του παγκόσμιου πολιτισμού και τη συνείδηση του ιστορικού της ρόλου στις συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες μπορεί να αποτελέσει ή όχι μοχλό αλλαγής και μετασχηματισμού της κοινωνίας¹⁰. Συνήθως όμως είναι ορισμένα μέλη της, «φωτισμένες προσωπικότητες», μεταρρυθμιστές, ριζοσπάστες, που συνειδητοποιούν τις ανάγκες μιας κοινωνίας και γίνονται κήρυκες και πρωτοπόροι των αλλαγών εκείνων που τις θεωρούν πρώτης προτεραιότητας. Από μια τέτοια ομάδα φωτισμένων, προοδευτικών, φιλελεύθερων ατόμων ιδρύθηκε η Πάντειος. Λόγω της αντίδρασης που συνάντησαν έγιναν ριζοσπάστες μεταρρυθμιστές, ενώ η Πάντειος χάρις στην επιμονή τους και σε κάποιες ευτυχείς συγκυρίες, που θα δούμε πιο κάτω, κατέληξε να γίνει Πανεπιστημιακή Σχολή¹¹.

Έτσι η μεταρρυθμιστική αυτή ομάδα έθεσε τα θεμέλια ενός πνευματικού ιδρύματος, που την ύπαρξή του την είχε ανάγκη η χώρα

μας. Γιατί ήλθε να καλλιεργήσει ένα χώρο επιστημονικής γνώσης, που ήταν απαραίτητη για την πορεία την ελληνικής κοινωνίας προς τον εκσυγχρονισμό. Πέραν αυτού όμως, έθετε και τα θεμέλια για την καλλιέργεια των κοινωνικών επιστημών στη χώρα μας, που ως τότε ήσαν σχεδόν ανύπαρκτες. Η ίδια ανελάμβανε έναν ρόλο πρωτοποριακό προς αυτήν την κατεύθυνση.

Στην κυρίαρχη κλασική παιδεία η εκπαίδευση είναι βέβαια ένα αγαθό και έχει αξία καθ' εαυτή, ανεξάρτητα από τις πρακτικές ανάγκες. Δεν προσδιορίζεται από τη σχετική ζήτηση ή τις συγκεκριμένες ανάγκες της κοινωνίας, όσο κι αν αυτές εξυπηρετούνται από εκπαιδευμένα άτομα. Η έννοια της «αγοράς» αγνοείται σημαντικά στην εκπαιδευτική διαδικασία, η οποία, ωστόσο, μπορεί να υπακούει σε άλλες επιταγές της εκπαιδευτικής ελίτ ή της αριστοκρατίας, που θέλουν να διατηρούν το «ολιγοπώλιο» της παραγωγής εκπαιδευμένων ατόμων στην κοινωνία.

Στη διάρκεια της Βενιζελικής διακυβέρνησης, δηλαδή στην προσπάθεια του αστικού εκσυγχρονισμού είχε διακηρυχθεί η ανάγκη, όπως η εκπαίδευση εξυπηρετεί σε όλες τις βαθμίδες τους στόχους της ανάπτυξης και της προόδου.

Πέρα από τις εξαγγελίες και διακηρύξεις για τον εκσυγχρονισμό, σε πολλούς τομείς αλλά ιδιαίτερα σ' αυτόν της εκπαίδευσης, αποδείχθηκε ως έναν βαθμό στην πράξη, ότι πράγματι ήταν ειλικρινής η πρόθεση και ρεαλιστική η επιθυμία που υλοποιήθηκε ως συγκεκριμένη πολιτική, η οποία αργότερα τελεσφόρησε. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του '20, στη διάρκεια της οποίας ιδρύθηκαν Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, που στόχευαν στην ικανοποίηση των παραπάνω αναπτυξιακών αναγκών αλλά και εξέφραζαν αυτή τη φιλοσοφία του εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας¹². Ειδικότερα:

Από τις αρχές της δεκαετίας του '20 είχε αρχίσει να υλοποιείται βαθμιαία ένας εκσυγχρονισμός στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αφ' ενός με την ίδρυση Πανεπιστημιακών Σχολών, όπως η Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών (ΑΓΣΑ, 1920), η Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (ΑΣΟΕΕ, 1925), που θα βοηθούσαν την εκσυγχρονιστική προσπάθεια με την παραγωγή επιστημονικού δυναμικού τεχνοκρατικής κατεύθυνσης και αφ' ετέρου με την ίδρυση ενός δεύτερου Πανεπιστημίου, δηλαδή αυτού της Θεσσαλο-

νίκης (1926), που περιέλαβε και Σχολές, οι οποίες προορίζονταν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη συγκεκριμένων τομέων της οικονομίας όπως η Γεωπονολογική, η Κτηνιατρική Σχολή κ.ά.¹³

Αναμφισβήτητα αυτές οι πρωτοβουλίες στη δεκαετία του '20 σηματοδοτούν μεταξύ άλλων: α) μια διεύρυνση της Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, τόσο με την ίδρυση νέων Σχολών, όσο και με τον εμπλουτισμό τους με καινούργιους επιστημονικούς κλάδους, β) μια «εκκοσμίκευση» της Ανώτατης εκπαίδευσης, η οποία αρχίζει να αποκολλάται βαθμιαία από τις κλασικές και ανθρωπιστικές σπουδές και στρέφεται και σε επιστήμες που σχετίζονται με την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα, την οικονομία, την αγροτική ζωή, το εμπόριο κ.ο.κ., γ) μια διαφοροποίηση των προγραμμάτων σπουδών και έμφαση στην πρακτική χρησιμότητα των σπουδών, κάτι που υπαγορεύτηκε από τη νέα αντίληψη, ότι δηλαδή οι σπουδές ως τότε ήσαν ξεκομμένες από την κοινωνία, την παραγωγή και τους στόχους της ανάπτυξης. Αυτή η αντίληψη υπήρξε ιδιαίτερα έντονη, όπως προκύπτει από τους καταστατικούς στόχους της Παντείου, δεδομένου ότι μεταξύ των άλλων είχε ως επιδίωξη και την επιμόρφωση των πτυχιούχων της Νομικής! Τούτο έδειχνε την ανάγκη η θεωρητική κατάρτιση να συνδυασθεί και συμπληρωθεί με συγκεκριμένη πρακτική, να γίνει δηλαδή εφαρμοσμένη επιστήμη στην υπηρεσία των πρακτικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, κάτι που προβλεπόταν να μειώσει το χάσμα που χώριζε την Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (θεωρητική, κλασική) από τις ανάγκες της κοινωνίας¹⁴.

δ) Τέλος, η ίδρυση και λειτουργία μιας Ανωτάτης Σχολής έφερνε στο προσκήνιο ένα νέο επιστημονικό δυναμικό και προκαλούσε ανακατανομή θέσεων, τόσο στην εκπαιδευτική κλίμακα, όσο και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, προς τον οποίο, κατά κύριο λόγο, άλλωστε διοχετεύονταν ή για τον οποίο προορίζονταν οι πτυχιούχοι (της). Έτσι, η διεύρυνση της εκπαιδευτικής κινητικότητας με την προσθήκη νέων επιλογών και νέων ευκαιριών συνδυάζεται με τη δυνατότητα κοινωνικής ανόδου και νέων στοιχείων που διεκδικούν θέσεις από όλα τα κατεστημένα, δηλαδή στον κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό τομέα κ.α. Πάνω από όλα όμως, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Παντείου Σχολής, για τους ιδρυτές της, σήμαινε τη δυνατότητα επιτάχυνσης και υποβοήθησης της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας. Ανάπτυξη, πρόοδος, εκσυγχρονι-

σμός σήμαινε νέες ιδέες, νέες επιδεξιότητες, νέα πρόσωπα, νέα πρότυπα συμπεριφοράς, δηλαδή όλα όσα έχει ανάγκη μια κοινωνία, που βλέπει μπροστά και αποδύεται σε μια προσπάθεια μετασχηματισμού της. Όσο κι αν η Πάντειος εξέφραζε τις αξίες του συστήματος, δεν έπαυε να είναι ένας εκσυγχρονιστικός μοχλός, που σε μεγάλο βαθμό ανταποκρινόταν όχι μόνο στο όραμα των ιδρυτών της αλλά και στις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας, ειδικά στη φάση απογείωσης, όπου έδειχνε ότι βρισκόταν τότε.

3. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΕΣ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ, ΟΙ ΙΔΡΥΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα που ανάμεσα στους στόχους του έχει και τη δημιουργία «ιθύνουσας τάξης», δηλαδή μιας ηγεμονικής ομάδας, όπως συνοπτικά την περιγράψαμε παραπάνω, ποια μορφή οργάνωσης νομιμοποιείται να έχει; Πρέπει να διοικείται από μια ελίτ; Μπορεί να διέπεται από ένα ελιτίστικο πνεύμα;

Από τις απαντήσεις σε αυτά θα εξαρτηθούν άλλες διαδικασίες, όπως η στρατολόγηση (επιλογή) προσωπικού, διδακτικού και μη, το περιεχόμενο των σπουδών και προγραμμάτων, η εισαγωγή σπουδαστών κ.ά. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά την «παραγωγή ιθύνουσας τάξης» πέρα από το εύρος της ερμηνείας που μπορεί να της δώσει κανείς θα πρέπει, για να ανεύρει το αληθινό της νόημα αλλά και τις πραγματικές προθέσεις των ιδρυτών της, να εξετάσει πρώτα απ' όλα την πράξη και μάλιστα την πρακτική της Σχολής, τόσο στην αρχική όσο και στη μετέπειτα πορεία της. Εκτός ακόμη από τις διακηρυγμένες προθέσεις θα πρέπει ακόμη να εξετάσει και τις συνθήκες, πολιτικές και κοινωνικές, κάτω από τις οποίες η Σχολή ιδρύθηκε, που προφανώς επηρέασαν έναν τέτοιο στόχο. Ακόμη, να δει και τους άλλους παράλληλους στόχους, όπως ήσαν: η επιμόρφωση των πτυχιούχων της Νομικής, η παροχή εκπαίδευσης στους εργαζόμενους, πράγμα που απαίτησε την καθιέρωση βραδινών μαθημάτων στη Σχολή κ.ά.¹⁵

Επίσης, θα πρέπει παράλληλα προς τα παραπάνω να εξετασθεί και η προσωπικότητα των ιδρυτών της (ιδεολογία, πολιτική ένταξη κ.ά.) και κυρίως αυτή του Γ. Φραγκούδη, που υπήρξε ο εκφραστής του Συλλόγου «Εκπαιδευτική Αναγέννησις» και μετέπειτα επί πολλά

χρόνια ο ρέκτης Διευθυντής και μάλιστα αυτό που λέμε η «ψυχή» της Παντείου Σχολής.

Επειδή ο ίδιος υπήρξε παράλληλα κι ένας ριζοσπάστης πολιτικός, που διετέλεσε βουλευτής των Φιλελευθέρων (Περιφέρεια Πειραιώς) στις αρχές της δεκαετίας του '20, η εξέταση της προσωπικότητάς του, αν και δεν διαθέτουμε αρκετά στοιχεία, θα πρέπει να γίνει σε συσχετισμό με τις ιδέες και τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής του. Ο Γ.Φ. εκτός των άλλων ήταν και άνθρωπος της ασίγαστης δράσης, που σύνδεσε το όραμα του εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας με τη δημιουργία μιας οργανικής ελίτ διανοουμένων (*instrumental intellectuals*), η οποία προσδοκούσε ότι θα συντελούσε στην επιμόρφωση άλλων μεσαίων στελεχών στη διοίκηση¹⁶. Ίσως στην προσπάθεια αυτή έβλεπε το ρόλο μιας διοικητικής ελίτ. Νομίζουμε ότι ο Γ.Φ., όταν μιλούσε για μια «ιθύνουσα τάξη» στο χώρο της ελληνικής κοινωνίας, είχε κατά νου κυρίως τη δημιουργία στελεχών, όπως αυτά που αποκαλούμε σήμερα τεχνοκράτες, «μάναντζερς», παρά μια ελίτ με την αριστοκρατική της έννοια. Κάτι τέτοιο, άλλωστε, θα ήταν ασυμβίβαστο και με τη δράση του και με τις ριζοσπαστικές ιδέες που, ως τότε, εξέφραζε. Αυτό συνάγεται και από την πεποίθησή του, ότι ακόμη και οι πτυχιούχοι της Νομικής Σχολής πρέπει να πηγαίνουν στη Σχολή (του) για να αποκτήσουν περισσότερο πρακτική παρά θεωρητική κατάρτιση, την οποία άλλωστε είχαν πάρει κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στη Νομική Σχολή. Γι' αυτόν η επιταγή ήταν η προσαρμογή της θεωρητικής γνώσης στις ανάγκες της κοινωνικής πραγματικότητας, όπως συνήθως συμβαίνει και με άλλα επαγγέλματα, λ.χ. του γιατρού κ.ά.

Σ' αυτή την προσπάθεια ο ίδιος έταξε τον εαυτό του ιδρύοντας πρώτα την «Εκπαιδευτική Αναγέννηση» και μέσω αυτής το «Ανώτερο Σχολείο Πολιτικής Επιμόρφωσης», που αργότερα θα γίνει Πάντειος Σχολή· κατά δεύτερο λόγο, μετέχοντας, και μάλιστα ως αρχηγός, ο ίδιος στη «ριζοσπαστική ομάδα βουλευτών» μέσα στο Κοινοβούλιο, για την υποστήριξη μεταρρυθμίσεων σε όλους τους τομείς της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Στον τομέα, βέβαια, της εκπαίδευσης έδρασε ο ίδιος με λόγο και έργο. Η περίπτωση Φραγκούδη μπορεί να παραπέμψει κατ' εξοχήν παραδειγματικά στο ρόλο των διανοουμένων σε μια μεταβατική, αναπτυσσόμενη κοινωνία.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπως άλλωστε ήταν η Ελλάδα του μεσοπολέμου, οι διανοούμενοι είτε συνεργάζονται με το κατεστημένο, οπότε βαθμιαία απορροφώνται από αυτό, είτε διατηρούν μια ασυμβίβαστη κριτική στάση απέναντί του¹⁷. Στην περίοδο που ιδρύεται η Πάντειος, ένα μέρος των διανοουμένων αποτελούσε την κατεστημένη, ευρύτερη «κρατική ελίτ». Ωστόσο, οι εκάστοτε κυρίαρχοι του πολιτικού παιχνιδιού, στρατιωτικοί και μη, προβληματίζονται κυρίως με τη μη κρατική ελίτ (αντι-ελίτ). Γι' αυτό και οι ίδιοι επιδιώκουν να αυξήσουν τη νομιμοποίησή τους, να μειώσουν την κριτική σε βάρος τους και να επωφεληθούν από κάποιες ιδέες των διανοουμένων ή και να ικανοποιήσουν για το σκοπό αυτό κάποια αιτήματά τους. Τόσο ο Αλ. Παπαναστασίου όσο και ο Ελ. Βενιζέλος υπήρξαν πολιτικοί που προώθησαν τέτοια αιτήματα, καρπός των οποίων υπήρξε η ίδρυση των Πανεπιστημιακών Σχολών που αναφέραμε πιο πάνω. Ο ρόλος των διανοουμένων τονώθηκε χάρις στη σημασία και την αναβάθμιση που τους έδωσε ο Ελ. Βενιζέλος με το μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα, ως το τέλος της πολιτικής του δράσης. Γι' αυτό δεν είναι τυχαίο, το ότι ο ίδιος ο Ελ. Βενιζέλος σύνδεσε το όνομά του με την ίδρυση και την έναρξη λειτουργίας της Παντείου Σχολής.

Βέβαια την εποχή ίδρυσης της Παντείου, η Παιδεία δεν έχει καταφέρει να απαλλαγεί από τη γλωσσική διάσταση μεταξύ των καθαρουσιάνων από το ένα μέρος, που τους εκφράζουν, κατά κύριο λόγο, τα συντηρητικά στοιχεία του εκπαιδευτικού κατεστημένου, κι από το άλλο των δημοτικιστών που τους εκφράζουν τα προοδευτικά στοιχεία, όπως πολλοί διανοούμενοι, σπουδασμένοι στην Ευρώπη και μάλιστα απ' αυτούς άλλοι σοσιαλιστές και άλλοι φιλελεύθεροι πολιτικοί. Ένας από τους τελευταίους αυτούς ήταν και ο Γεώργιος Φραγκούδης, που είχε κάνει σπουδές στην Ελεύθερη Σχολή Πολιτικών Επιστημών των Παρισίων¹⁸. Εκεί είχε κάνει σπουδές αργότερα και ο Α. Πάντος χωρίς όμως, όπως φαίνεται, ποτέ να ανταμώσουν με τον Γ. Φραγκούδη. Αλλά ο Γ.Φ., ο πρωτοϊδρυτής της Σχολής, νομίζουμε ότι υπήρξε για την ελληνική κοινωνία ένας επιφανής μεν αλλά «περιθωριακός», με την κοινωνιολογική έννοια του όρου διανοούμενος, με επαγγελματική, ως τότε, δράση στο χώρο της ελληνικής διασποράς (Αίγυπτο, Κύπρο), ταξίδια στο εξωτερικό και μεγάλη ευρυμάθεια.

Σε μια τόσο ταραγμένη κοινωνία, λόγω της έντονης φάσης μετασχηματισμού της, όπως η ελληνική στη δεκαετία του '20, ήταν το περιθωριακό στοιχείο αυτό που συνέβαλε αποφασιστικά στην πορεία της εκσυγχρονιστικής προσπάθειας.

Όταν λέμε «περιθωριακό στοιχείο» εδώ εννοούμε κατά κύριο λόγο Έλληνες της διασποράς, διανοούμενους και μη, που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα των ονείρων τους, ως πρόσφυγες. Ο «περιθωριακός», όπως εδώ τον εννοούμε, είναι μέρος δύο κόσμων, αυτού στον οποίο έζησε ή ζει ακόμη (Αίγυπτος, Κύπρος, Μ. Ασία, Ευρώπη) και αυτού, στον οποίο επιθυμεί ή προσπαθεί να γίνει μέρος του, δηλαδή να ενταχθεί (Ελλάδα). Υπόκειται στον πολιτισμό και των δύο και δέχεται ερεθίσματα και από τους δύο. Η ανάγκη της προσαρμογής στο δεύτερο θέτει σε ενέργεια σκέψεις και πράξεις δράσης και κινητικότητας, που αφετηρία έχουν τις εμπειρίες του πρώτου. Στο βαθμό που ο πρώτος κόσμος υπαγορεύει την τωρινή δράση μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί σημείο αναφοράς, στο οποίο συνειδητά ή ασυνείδητα ο περιθωριακός συχνά ανατρέχει για να διαμορφώσει στάση και να συμπεριφερθεί αλλά και για να επηρεάσει το νέο του κόσμο, στον οποίο είναι αναγκασμένος ή σκοπεύει να ζήσει. Ωστόσο ο «περιθωριακός» δεν γίνεται πάντα πλήρως αποδεκτός από τη νέα κοινωνία¹⁹. Η έλλειψη κατανόησης, η διαφορά νοοτροπίας και ορισμένες προκαταλήψεις που συναντά στη νέα κοινωνία αποτελούν συχνά πηγή καχυποψίας, με συνέπεια τον αποκλεισμό ή περιορισμό συμμετοχής του περιθωριακού στοιχείου στην κοινωνική ζωή. Όλα αυτά αποτελούν ίσως ερεθίσματα για να αλλάξει την κοινωνία, με την οποία τώρα αρχίζει να συνδέεται. Για να επιτευχθεί όμως κάτι τέτοιο θα πρέπει να εξουδετερώσει όλα τα παραπάνω εμπόδια και για να κατορθώσει αυτό πρέπει βασικά να «επιτύχει» και να «διακριθεί»! Ως έναν βαθμό αυτό θα γίνει μέσα από τον κατάλληλο χειρισμό των αξιών, με περισσότερη ή λιγότερη χρήση των δομών του συστήματος στα πλαίσια του οποίου δρα (όχι σπάνια σε διάφορες κοινωνίες αυτό γίνεται και με αθέμιτα μέσα).

Ο Γ. Φραγκούδης, Κύπριος στην καταγωγή, που σπούδασε στη Γαλλία, Αγγλία, έζησε στην Αίγυπτο και αργότερα εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα, υπήρξε ένας τέτοιος «περιθωριακός», που βρήκε κατανόηση στο πρόσωπο ενός άλλου (κατά τη γνώμη μας) «περιθωριακού» (για την ελληνική κοινωνία σύμφωνα με τα παραπάνω), δηλαδή

του Ελ. Βενιζέλου. Χάρις σ' αυτήν τη «σύμπτωση» στο ψυχικό υπόβαθρο των δύο «περιθωριακών» με την έννοια που δώσαμε ήδη, το Σχολείο, που ίδρυσε η Εκπαιδευτική Αναγέννηση, έγινε η Πάντειος Σχολή και πήρε στη συνέχεια το δρόμο της ανέλιξής της. Για την εποχή εκείνη, που οι Πανεπιστημιακές Σχολές ιδρύονταν από την Πολιτεία, η οποία δυσκόλευε αντί να διευκολύνει την οργάνωση και λειτουργία τους, η ίδρυση της Παντείου Σχολής μοιάζει θα λέγαμε με ένα «εκπαιδευτικό πραξικόπημα». Ήταν δηλαδή μια επαναστατική πράξη από δύο περιθωριακούς στο χώρο της Ανώτατης Παιδείας. Η κατοπινή ιστορία της Παντείου Σχολής θα δείξει ότι η πολιτεία μέσω της εκπαιδευτικής και «κρατικής ελίτ» τη μεταχειρίσθηκε ανάλογα, δηλαδή με πρόθεσή τους να την ενσωματώσουν πλήρως στους στόχους και την ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης ή της κατεστημένης ελίτ. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, που ήταν το μετερίζι της εκπαιδευτικής ολιγαρχίας, το μοναδικό άλλωστε ανδρωμένο Πανεπιστημιακό Ίδρυμα, μαζί με το Υπουργείο Παιδείας θα θελήσουν και, στην πράξη, θα το καταφέρουν, να αναλάβουν το ρόλο ελέγχου και εποπτείας του νέου Ιδρύματος, δηλαδή της Παντείου. Τούτο θα το επιδιώξουν αφ' ενός με τη σχεδόν αποκλειστική συμμετοχή των καθηγητών του πρώτου (ανεξάρτητα από την προσωπική στάση και επιδιώξεις τους), ως μελών του διδακτικού προσωπικού της Παντείου και αφ' ετέρου με την αποφασιστική συμμετοχή του ίδιου του Υπουργού Παιδείας ή εκπροσώπων του καθώς και άλλων μελών της κρατικής και εκπαιδευτικής ελίτ στη διοίκηση της Σχολής.

Με το διττό αυτό μηχανισμό κατ' αρχήν η κρατούσα τότε εκπαιδευτική ολιγαρχία μπορούσε να ελέγξει την πρόσληψη διδακτικού αλλά και πάσης φύσεως προσωπικού στη Σχολή, την έγκριση των προγραμμάτων σπουδών, την εισαγωγή σπουδαστών, που ήταν πάντοτε ένα καίριο ζήτημα, την οικονομική διαχείριση, τα θεσμικής φύσης θέματα και την ανάλογη ικανοποίηση αναγκών της Σχολής σε υλικοτεχνική υποδομή κ.ο.κ.

4. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΩΣ ΑΦΕΤΗΡΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ

Στη φάση προώθησης του αστικού εκσυγχρονισμού στη χώρα

μας, η ίδρυση της Παντείου Σχολής ήλθε να προσθέσει μια ακόμη σταθερή πέτρα σ' αυτό το οικοδόμημα, που θα βοηθούσε την ανάπτυξη και το μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας. Με την ίδρυσή της και κυρίως το πνεύμα που αυτή εξέφραζε μεταξύ άλλων, ανοιγόταν ο δρόμος για την εφαρμοσμένη εκπαίδευση και μάλιστα στο επίπεδο της τριτοβάθμιας. Σχεδόν μετά από δέκα χρόνια ακολούθησε η ίδρυση των λεγομένων «αστικών σχολείων»²⁰ που επιβεβαίωσαν την πρακτική κατεύθυνση από την οποία είχε ανάγκη η παιδεία μας (Τεχνικά Γυμνάσια, 1939).

Ωστόσο, η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών εξακολουθούσε να υπεραμύνεται της «κλασικής παιδείας», την οποία θεωρούσε «βάση της μορφώσεως του έθνους» παρά το «Σχέδιο Αιγινήτη», που ήθελε το Πανεπιστήμιο μεταξύ άλλων και «όργανο» υποβοηθήσεως της ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας²¹ και παρ' όλον ότι υπήρξαν πέραν των πολιτικών καθώς και σοσιαλιστών διανοουμένων αρκετοί Πανεπιστημιακοί που επεσήμαναν την αναχρονιστικότητα της κλασικής παιδείας, όπως ο Αλιβιζάτος κ.ά.²² Ακόμη και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, που είχε ιδρυθεί το 1926 με κατευθυντήρια σκέψη όχι μόνο «εθνικούς λόγους» αλλά και για να συμβάλει στην προσαρμογή της Ανώτατης Παιδείας στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν από την αλματώδη αύξηση του πληθυσμού με τους πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, κρατήθηκε σε μια κατάσταση «φτωχού, παρακατιανού συγγενή»²³. Διότι τόσο το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με τη Γεωπονοδασολογική του Σχολή, όσο και οι άλλες Ανώτατες Σχολές, που ιδρύθηκαν λίγα χρόνια πριν από την Πάντειο, ενόχλησαν προφανώς το εκπαιδευτικό κατεστημένο, που ήταν συσπειρωμένο και εκδηλωνόταν κυρίως μέσα από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο θεωρούσε ίσως ότι η ίδρυσή τους εμείωνε την αξία της κλασικής παιδείας!

Με την Πάντειο όμως τα πράγματα ήσαν πολύ πιο σοβαρά. Γιατί δεν ήταν μόνο καρπός του ίδιου μεταρρυθμιστικού πνεύματος, αλλά ήταν ακόμη και ανταγωνιστική σε αρχές και ιδέες και προπαντός σε κριτική στάση, αφού θεράπευε κυρίως τις κοινωνικές επιστήμες, που εξετάζουν κριτικά την κοινωνία, την αναλύουν και αναπόφευκτα επηρεάζουν τη διαδικασία αλλαγής και μετασχηματισμού της.

Έτσι, ως φανερά απειλητική για την κατεστημένη ελίτ, συγκέ-

ντρωσε περισσότερο την προσοχή της τελευταίας. Γι' αυτό καταβλήθηκε έκτοτε προσπάθεια ελέγχου της με ποικίλους τρόπους και, αν όχι υποταγής της, τουλάχιστον διατήρησής της σε χαμηλά επίπεδα δραστηριότητας και κύρους! Δηλαδή μια προσπάθεια που δυστυχώς υπέβασκε συνέχεια, καθ' όλη τη διάρκεια των εξήντα χρόνων της Σχολής και πολλά σημεία της έγιναν ορατά ακόμη και στις μέρες μας²⁴! Ενδεικτικό άλλωστε της κυριαρχίας, που διεκδικούσε ανέκαθεν στο χώρο της Ανώτατης Παιδείας το Πανεπιστήμιο Αθηνών είναι και το γεγονός, ότι αυτό τούτο το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο μόλις το 1914, δηλαδή εκατό χρόνια μετά την ίδρυσή του αναγνωρίσθηκε ως ισότιμο με το Πανεπιστήμιο Αθηνών²⁵!

Είναι γεγονός πάντως, ότι η Πάντειος έγινε γρήγορα ένας πόλος έλξης πνευματικών ανθρώπων και επιστημόνων με σύγχρονο πνεύμα και νεωτερικές νοοτροπίες και αντιλήψεις. Μάλιστα αρκετοί απ' αυτούς ήσαν άνθρωποι που διοχετεύθηκαν σ' αυτήν από τους παραδοσιακούς μηχανισμούς του Πανεπιστημίου Αθηνών ή τελούσαν σε κάποια αρχική σχέση μ' αυτό²⁶.

Το παραπάνω πλαίσιο, που πολύ συνοπτικά υπογραμμίσαμε, θεωρήθηκε χρήσιμο και σκόπιμο να δοθεί εδώ προκειμένου να κατανοηθούν καλύτερα οι θεσμικές εξελίξεις, τις οποίες θα επιχειρήσουμε σε αδρές γραμμές να περιγράψουμε πιο κάτω.

Θα πρέπει προεισαγωγικά να πούμε ότι οι θεσμικές αλλαγές και ιδιαίτερα αυτές που αφορούν το λειτουργικό πλαίσιο της Σχολής, ανεξάρτητα αν εκφράζουν τη βούληση της πολιτείας ή των διοικητικών και εκπαιδευτικών στελεχών της Σχολής, αναμφίβολα επηρέασαν και συνέβαλαν σημαντικά στη διαμόρφωση της πορείας της και της φυσιογνωμίας της Σχολής ως σήμερα.

Αν αυτό ευσταθεί ως υπόθεση, τότε θα ήταν ίσως σκόπιμο να διακρίνουμε ορισμένα στάδια στην εξελικτική πορεία της, τα οποία θα ήσαν ενδεικτικά ορισμένων σημαντικών θεσμικών αλλαγών, οι οποίες σηματοδότησαν την εξέλιξή της για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, έως ότου μια νέα θεσμική αλλαγή λάβει χώρα κ.ο.κ.

Ανεξάρτητα από το βαθμό βούλησης οιοδήποτε παράγοντα, που οι παραπάνω αλλαγές εκφράζουν, κυρίως αυτές που προωθεί ή συμμερίζεται η πολιτεία, έντονη επιρροή στη λειτουργία και φυσιογνωμία της Σχολής άσκησαν ακόμη και αυτές καθ' εαυτές οι πολιτικές αλλαγές. Οι πιο σημαντικές απ' αυτές, ιδιαίτερα οι καθεστω-

τικές αλλαγές, είχαν πάντοτε σοβαρό αντίκτυπο και επιπτώσεις στη λειτουργία της Σχολής, τόσο στη θεσμική της οργάνωση, όσο και στη σύνθεση του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού, στα προγράμματα σπουδών, στην εισαγωγή σπουδαστών κ.α. Ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν η δικτατορία του Μεταξά (1936), που σημάδεψε αρχικά τα πρώτα βήματα λειτουργίας της Σχολής, η κατοχική διακυβέρνηση της χώρας (1941-44), η δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-74) και η μεταπολίτευση.

Βέβαια δεν είναι στις προθέσεις μας ούτε στους στόχους αυτής της έρευνας να ασχοληθούμε ιδιαίτερα με το ρόλο του κρατικού ελέγχου, που οι παραπάνω πολιτειακές μεταβολές άσκησαν πάνω στη Σχολή και επηρέασαν τις λειτουργίες της. Κάτι τέτοιο ξεφεύγει από τα πλαίσια αυτής της έρευνας αλλά και η σοβαρότητα του θέματος θα απαιτούσε μια ξεχωριστή, ίσως, έρευνα.

5. ΠΑΝΤΕΙΟΣ: ΜΙΑ ΣΧΟΛΗ ΥΠΟ ΣΥΝΕΧΗ ΚΡΑΤΙΚΗ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑ

Πρόθεσή μας εδώ δεν είναι ακόμη να εξαντλήσουμε ένα τόσο σημαντικό κεφάλαιο στην ιστορία της Παντείου αλλά να επισημάσουμε επιλεκτικά ορισμένα σημεία των θεσμικών εκείνων ρυθμίσεων, που σχετίζονται περισσότερο με την κατάσταση των μελών του ΔΕΠ και την εξέλιξή τους στο χώρο της Σχολής. Όπως τονίστηκε πιο πάνω, η Πάντειος Σχολή από της καταβολής της τέθηκε κάτω από έναν αρκετά «ιδιόρρυθμο έλεγχο» του κράτους, κυρίως μέσα από την άμεση εποπτεία αλλά και διοικητική παρέμβαση-εμπλοκή αυτού τούτου του Υπουργού Παιδείας στη διοίκηση της Σχολής. Θα πρέπει να τονισθεί εδώ, ότι σε κανένα άλλο Πανεπιστημιακό ίδρυμα ή Ανώτατη σχολή δεν υπήρξε τόσο έντονη η παρουσία κρατικής παρέμβασης και ελέγχου. Η Πάντειος κι όταν ακόμη μετατράπηκε σε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, όπως δηλαδή ήσαν οι άλλες Ανώτατες σχολές, παρέμεινε πάλι κάτω από τον αυστηρό έλεγχο του κράτους με την άμεση συμμετοχή του Υπουργού Παιδείας ή του εκπροσώπου του στο Διοικητικό Συμβούλιο της Σχολής.

Φαινομενικά, κατ' αρχήν, ο έλεγχος αυτός δικαιολογείται από το γεγονός ότι η Πάντειος είχε «ιδιωτική» την προέλευσή της. Σε αντίθεση με τις άλλες ισότιμες Σχολές, όπως η Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών, η Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών

Επιστημών, ακόμη και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, που ιδρύθηκαν με κρατική πρωτοβουλία και προηγήθηκαν της Παντείου, η τελευταία όφειλε την ίδρυσή της σε έναν ιδιωτικό φορέα, δηλαδή στην Εταιρεία «Εκπαιδευτική Αναγέννησις», ο πρόεδρος της οποίας, Γ. Φραγκούδης, υπήρξε ο κύριος μοχλός ίδρυσης και λειτουργίας της. Ως ότου ήλθε, στα 1930, το κληροδότημα Α. Πάντου για να της παράσχει κατ' αρχήν κάποια οικονομική αυτοτέλεια (1932) και στη συνέχεια λόγω εμπλοκής του Πρωθυπουργού, ως εκτελεστή της διαθήκης Πάντου, να την οδηγήσει βαθμιαία στην κρατικοποίηση και ανωτατοποίησή της (1937)²⁷.

Τα πρώτα σημαντικά νομοθετήματα που οδήγησαν τη Σχολή από «ελεύθερο ίδρυμα ιδιωτικού δικαίου» σε «νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου» και την αναβάθμισή της σε Ανώτατη Σχολή είναι²⁸:

I. Ο Α.Ν. 205/1936 «Περί της Παντείου Σχολής των Πολιτικών Επιστημών». Το πρώτο αυτό νομοθέτημα ένα μήνα μετά την κήρυξη της δικτατορίας Μεταξά: α) αναγνωρίζει ότι η Πάντειος Σχολή Πολιτικών Επιστημών «αποτελεί αυτοτελές ελεύθερον ίδρυμα Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως», β) ρυθμίζει ζητήματα της διοίκησης καθώς και εποπτείας του από το Υπ. Παιδείας. Αναθέτει τη διοίκηση σε εξαμελή Επιτροπή στην οποία μετέχει και προεδρεύει ο Υπουργός της Παιδείας και ως μέλη ένας καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ένα μέλος της Συμβουλίου της Επικρατείας και τρία μέλη της Εκπαιδευτικής Αναγέννησης, από την οποία προέρχεται και ο Διευθυντής της Σχολής, γ) ρυθμίζει τη σύνθεση του ενδεκαμελούς Συμβουλίου το οποίο συγκροτείται από το Διευθυντή της Σχολής και δέκα τακτικούς καθηγητές. Το ενδεκαμελές αυτό Συμβούλιο είναι αρμόδιο για την κατάρτιση του προγράμματος σπουδών αλλά και για την πρόσληψη διδακτικού προσωπικού «βάσει προσόντων, κατόπιν δημοσίας προκηρύξεως δια την εκάστοτε πληρωθησομένην έδραν» και δ) προβλέπει τη χορήγηση δύο πτυχίων που απονέμονται από τα δύο αντίστοιχα τμήματα.

II. Ο Α.Ν. 886/1937 «Περί της Παντείου Σχολής Πολιτικών Επιστημών». Με το δεύτερο αυτό νομοθέτημα: α) αναγνωρίζεται ότι η Πάντειος Σχολή αποτελεί αυτοτελές ίδρυμα Ανωτάτης εκπαιδεύσεως και φέρει, για πρώτη φορά, τον τίτλο «Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών», β) αναγνωρίζεται ότι είναι νομικό

πρόσωπο δημοσίου δικαίου και ότι «λειτουργεί δε υπό την άμεσον εποπτείαν του Κράτους ασκουμένην υπό του Προέδρου της Κυβερνήσεως, ως εκτελεστού της διαθήκης του Α. Πάντου και του επί της Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Υπουργού, γ) διατυπώνονται και απαριθμούνται με σαφήνεια, για πρώτη φορά, οι σκοποί της, οι οποίοι είναι²⁹:

i) Η παροχή Ανωτέρας Πολιτικής μορφώσεως και η εθνική και πνευματική συγκρότηση ηγετικών στελεχών, με επίγνωσιν της αποστολής και της ευθύνης αυτών, για την ευημερίαν και την πρόοδον εν γένει της πατρίδος.

ii) Η παρασκευή Δημοσίων Υπαλλήλων, δια της αναπτύξεως πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών επιστημονικών γνώσεων.

iii) Η μετεκπαίδευσις των Δημοσίων Υπαλλήλων καθώς και των πτυχιούχων της Νομικής, οίτινες πρόκειται να διδάξουν εις το Γυμνάσιο και τα Αστικά Σχολεία «τα στοιχεία του Δικαίου και της Πολιτικής Οικονομίας».

iv) Η δι' εκλαϊκευτικών διαλέξεων, μελετών συνεργειών ερεύνης και άλλων μορφωτικών μέσων πολιτική του λαού διαπαιδαγώγησις και διαφώτισις επί των κρατικών σκοπών και επιδιώξεων, η συνειδητοποίησις της ανάγκης της πειθαρχίας, της αλληλεγγύης και της συνεργασίας των διαφόρων κοινωνικών τάξεων, η καλλιέργεια του πνεύματος της θυσίας χάριν του γενικού καλού, η τόνωσις του πατριωτικού φρονήματος και η καταπολέμησις του κομματισμού και εν γένει των ατομιστικών και εγωϊστικών τάσεων και ιδεών.

Το ενδεκαμελές Διοικητικό Συμβούλιο γίνεται δεκαμελές και στη θέση του Υπουργού Παιδείας είναι τώρα ο Γεν. Διευθυντής του Υπ. Παιδείας. Ο έλεγχος όμως δεν ατονεί αλλά γίνεται πιο έντονος και διαρκής με τη δημιουργία θέσης «Βασιλικού επιτρόπου παρά τω Συμβουλίω».

Ταυτόχρονα όμως συστήνεται για πρώτη φορά θέση Γενικού Γραμματέα της Σχολής. Ως προς τη σύνθεση του Δ.Σ.: παραμένει σ' αυτό ένας καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ η θέση του Συμβούλου Επικρατείας αντικαθίσταται από θέση ανώτερου υπαλλήλου του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους. Η αριθμητική παρουσία των καθηγητών μειώνεται σε πέντε τακτι-

κούς, οι οποίοι εκλέγονται από την ολομέλεια των καθηγητών της Σχολής. Είναι ακόμη σημαντικό ότι για πρώτη φορά στη σειρά των νομοθετημάτων αυτών ρυθμίζονται θέματα διδακτικού προσωπικού και συγκεκριμένα:

Η διάκριση των καθηγητών σε τακτικούς και εκτάκτους, υφηγητές και διδασκάλους.

Μέχρι τη δημοσίευση του Οργανισμού της Σχολής, ο Υπουργός Παιδείας αποκτούσε την εξουσία να διορίζει καθηγητές, τακτικούς ή εκτάκτους, δεδομένου ότι ο νόμος θεωρούσε ως παραιτημένους όλους όσους υπηρετούσαν ως τότε στη Σχολή.

Τέλος, διακρίνει τα δύο τμήματα, στα οποία διαιρείται η Σχολή, δηλαδή: 1) το Τμήμα Πολιτικών και Ιστορικών Επιστημών, 2) το Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών και απαριθμεί τις δεκατέσσερις έδρες της Σχολής, ενώ για τα επί μέρους μαθήματα παραπέμπει στον Οργανισμό που πρόκειται να δημοσιευθεί.

Πράγματι το επόμενο νομοθέτημα, δηλαδή:

III. Ο Α.Ν. 2026/1939, είναι αυτός που μετονομάζει τη Σχολή σε «Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών και Δημοσίων Υπαλλήλων»³⁰ και ρυθμίζει τα του Οργανισμού της Σχολής σε εβδομήντα δύο (72) άρθρα.

IV. Το Ν.Δ. 696/1941 «Περί Οργανισμού της Παντείου Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών και Δημοσίων Υπαλλήλων», από το οποίο ο Οργανισμός της Σχολής πήρε την οριστική του διαμόρφωση. Περιέχει πενήντα τέσσερα άρθρα και μεταξύ άλλων προβλέπεται:

Η διατήρηση της θέσης του Διευθυντή και η μείωση των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου από δέκα σε επτά μέλη, από τα οποία τώρα τα έξι είναι καθηγητές της Σχολής. Οι δύο απ' αυτούς (Πρόεδρος και Αντιπρόεδρος) ορίζονται από τον Υπουργό της Παιδείας. Το έβδομο μέλος ορίζεται από την «Εκπαιδευτική Αναγέννηση».

Λειτουργεί ως «Ίδρυμα ανωτέρων πολιτικών σπουδών υπό την εποπτεία του κράτους ασκουμένην υπό του Προέδρου της Κυβερνήσεως, ως εκτελεστού της διαθήκης του Α. Πάντου και του επί των Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας Υπουργού».

Επαναλαμβάνονται οι στόχοι της συνοπτικά: «η υπό της Σχολής δεδομένη πολιτική μόρφωσις αποβλέπει εις τον Πολιτι-

κόν καταρτισμόν, όσον το δυνατόν ευρυτέρων στρωμάτων του ελληνικού λαού, την προπαρασκευήν αυτών δια τας δημοσίας υπηρεσίας και την εξακολούθησιν ανωτέρας επιστημονικής μορφώσεως και την δια τούτων εξύψωσιν του πολιτιστικού και μορφωτικού επιπέδου του λαού».

Ορίζεται ως έμβλημα της Σχολής ο Αριστοτέλης.

Από τις άλλες διατάξεις ενδιαφέρον παρουσιάζουν: το άρθρο 17 που προβλέπει τα προσόντα και τη διαδικασία για την εκλογή και το διορισμό των καθηγητών: «καθηγηταί διορίζονται επί επταετή θητεία, επιστήμονες έχοντες ακαδημαϊκήν σταδιοδρομίαν ή καθέξαντες ή κατέχοντες ανωτέρας διοικητικής θέσεις, κεκτημένοι δε πάντως διδακτορικόν δίπλωμα. Ο διορισμός γίνεται δι' αποφάσεως του επί των Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας Υπουργού μετά σύμφωνον γνώμην της Ολομελείας των καθηγητών της Σχολής, συγκαλουμένης μετ' αποφασιν του Δ. Συμβουλίου υπό του Προέδρου αυτού και αποφαινομένης δια της πλειοψηφίας των παρόντων μελών της».

Το άρθρο 46 για την επιβολή πειθαρχικών ποινών στους καθηγητές για παράβαση καθηκόντων, αμέλεια στην εκπλήρωση της εντολής που τους δίνεται ή για διαγωγή που απάδει στην αξιοπρέπεια.

Το άρθρο 50 προβλέπει τη λήξη της θητείας όλων όσων υπηρετούσαν, ως τότε, καθηγητών της Σχολής. Ακόμη συγκροτεί νέο σώμα από επτά, το πολύ, καθηγητές, οι οποίοι προέρχονται από το Πανεπιστήμιο Αθηνών ή έχουν διατελέσει καθηγητές της Σχολής και τους ανατίθεται να υποδείξουν όσους άλλους αναγκαιούν για το διορισμό τους από τον Υπουργό της Παιδείας.

V. Στη διάρκεια της κατοχής εκτός από τον Α.Ν. 355/1943 με τον οποίο καταργείται η θέση του Κυβερνητικού επιτρόπου — την πλήρη αυτοτέλεια των ΑΕΙ θα κηρύξει αργότερα η Συντακτική Πράξη αριθ. 60 της 26/1/45 — ο Ν. 540/43 είναι ο πιο σημαντικός για τις διορθωτικές επεμβάσεις του ή και συμπληρώσεις, που έκανε στο Ν. 696/41. Συγκεκριμένα:

Αποκατέστησε τον τίτλο της Σχολής σε «Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών» απαλείφοντας έτσι την προσθήκη «και Δημοσίων Υπαλλήλων», που είχε θεσπισθεί με τον Α.Ν. 2026/39.

Επαναλαμβάνει ότι «λειτουργεί ως ίδρυμα ανωτέρων πολιτικών και κοινωνικών σπουδών υπό την εποπτεία του κράτους» κτλ., τη θέτει ιεραρχικά μετά την ΑΣΟΕΕ και επαναλαμβάνει τους αρχικούς της σκοπούς.

Επαναλαμβάνει, επίσης ότι στην Πάντειο Σχολή «ιδρύεται τμήμα μορφώσεως δημοσιογράφων» (κάτι που υλοποιήθηκε όμως ύστερα από πενήντα χρόνια με την ίδρυση του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης) και αναφέρεται σε θέματα οργάνωσης, περιεχομένου σπουδών, εισαγωγής σπουδαστών κ.ά.

Καταργεί τη θέση του Διευθυντή της Σχολής και ιδρύει θέση Γενικού Γραμματέα με τις αρμοδιότητες που είχε άλλοτε ο Διευθυντής.

Πιο σημαντικές μπορούν να θεωρηθούν, η διάταξη που προβλέπει για πρώτη φορά την απονομή διδακτορικού διπλώματος σε πτυχιούχους της, που συνέγραψαν διατριβή «προάγουσαν την επιστήμην» και μετά από επιτυχή προφορική εξέταση, και οι διατάξεις που ρυθμίζουν θέματα διδακτικού προσωπικού της Σχολής. Συγκεκριμένα προβλέπεται ότι:

α) Όσοι απ' αυτούς είναι ή υπήρξαν τακτικοί, έκτακτοι ή επικουρικοί καθηγητές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ή σε άλλες ισότιμες Σχολές διορίζονται, χωρίς άλλη διαδικασία μόνιμοι καθηγητές της Σχολής με διάταγμα του Υπουργού Παιδείας.

β) Όσοι διδάσκουν ήδη στη Σχολή και ανήκουν σε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις μονιμοποιούνται αυτοδικαίως.

γ) Για πρώτη φορά ορίζεται ότι: για την εκλογή καθηγητών, ως εκτάκτων, ακολουθείται η διαδικασία που εφαρμόζεται για την εκλογή καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εάν η θητεία των εκτάκτων ανανεωθεί τουλάχιστον δύο φορές, τότε μπορούν να μονιμοποιηθούν και αυτοί.

VI. Από τα μεταπολεμικά νομοθετήματα αξίζει να σημειώσουμε το Διάταγμα της 10/11/1951, με το οποίο οι αρμοδιότητες του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου της Σχολής εξομοιώνονται πλήρως με αυτές του Πρύτανη της ΑΣΟΕΕ. Θεωρεί επίσης ότι το Διοικητικό Συμβούλιο ασκεί και αυτό καθήκοντα αντίστοιχα με αυτά της Συγκλήτου της ΑΣΟΕΕ, παραπέμποντας έτσι σε όσα αφορούν τον Πρύτανη και τη Σύγκλητο της Σχολής στο Ν.Δ. 954/1941 «Περί Οργανισμού της ΑΣΟΕΕ»³¹.

VII. Τέλος το Β.Δ. 672/2.11.1963 τονίζει πάλι ότι η Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών είναι Ίδρυμα Ανωτάτης Παιδείας και λειτουργεί ως νομικό πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου με πλήρη ισοτιμία «προς τα Πανεπιστήμια και τις άλλες Ανώτατες Σχολές του κράτους».

VIII. Ο Ν. 815/78 «Περί ρυθμίσεως θεμάτων στην Ανώτατη εκπαίδευση», ο οποίος διευκόλυνε την έξοδο πολλών μελών του ΕΔΠ. Ακόμη καθιέρωνε το θεσμό των «Ειδικών επιστημόνων» με δικαιώματα διδασκαλίας καθώς και του «επιστημονικού συνεργάτη» που αντικατέστησε το θεσμό του παλαιού βοηθού³².

IX. Πιο σημαντικός βέβαια υπήρξε ο Νόμος πλαίσιο για τα ΑΕΙ, 1268/82, που επέφερε τις σημαντικότερες ως τώρα αλλαγές στα ΑΕΙ της χώρας³³.

Η κατάργηση της έδρας και συνακόλουθα το άνοιγμα των Πανεπιστημίων σε νέους ανθρώπους ήταν μια από τις πιο ορατές ρυθμίσεις που αφορούν το ΔΕΠ των Πανεπιστημίων κατά κύριο λόγο.

Η κατάργηση του θεσμού της έδρας, η παροχή δυνατότητας στο χαμηλόβαθμο επιστημονικό προσωπικό να εξελιχθεί, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις σε καθηγητικές βαθμίδες, συνέβαλε στην προαγωγή πολλών και έτσι στη διόγκωση του αριθμού των μελών ΔΕΠ, από το βαθμό του λέκτορα και πάνω. Εξ άλλου και η δυνατότητα προκήρυξης νέων θέσεων για όλες τις βαθμίδες του διδακτικού προσωπικού και για όσα γνωστικά αντικείμενα οι τομείς ή τα τμήματα έκριναν αναγκαία, συνέτεινε επίσης στη διεύρυνση του ΔΕΠ.

Οι δύο αυτοί λόγοι μπορούν να θεωρηθούν ως οι κατ' εξοχήν θεσμικοί λόγοι που συνέβαλαν στη ραγδαία αύξηση των μελών ΔΕΠ και έτσι στην ανανέωσή του, με νέα πρόσωπα, αλλά και στον εμπλουτισμό των πανεπιστημιακών σπουδών με καινούργια γνωστικά αντικείμενα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Άννας Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθερα Δικαιώματα: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο* (Αθήνα, Κέδρος 1997) σ. 59-67.

2. Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, *Εικοσιπενταετία* (Αθήνα, 1957) σ. 13 κε.

3. Αλέξη Δημαρά (επιμ.), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (τεκμήρια ιστορίας)* (Αθήνα, Ερμής 1974), τ. Β', σ. 165-167.

4. Κωνσταντίνου Χατζηγιαννάκη, *Η Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών: Η εξελικτική πορεία της και οι μελλοντικές προοπτικές της*. Ομιλία στην Πάντειο Σχολή 31-1-1984, σ. 3-8.

5. Κώστα Παπαπάνου, *Χρονικό - Ιστορία της Ανωτάτης μας εκπαίδευσεως* (Αθήνα, Pierce College 1970) σ. 250-255.

6. Αρχικά η Πάντειος ονομαζόταν «Ελευθέρα Μορφωτική Σχολή των Πολιτικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών», βλ. Παπαπάνου ό.π. σ. 251. Παρόμοια Σχολή, στο πρότυπο της ελεύθερης Σχολής Πολιτικών Επιστημών των Παρισίων επιχείρησαν να ιδρύσουν, όταν βρέθηκαν στην εξουσία, δύο κορυφαίες μορφές της Ελληνικής Πολιτικής, ο Χαρ. Τρικούπης και ο Ελ. Βενιζέλος, χωρίς τελικά να το πραγματοποιήσουν. Βλ. ΠΑΣΠΕ, *Επετηρίδα Ακαδημαϊκού έτους 1976-77*, σ. 13-14.

7. Γιώργου Κεχαγιόγλου, *Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Πνευματική ζωή: Συλλογή κειμένων* (Αθήνα, εκδόσεις Πολύτυπο 1990) σ. 34-36 και Άννας Βρυχέα - Κώστα Γαβρόγλου, *Απόπειρες Μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης (1911-1981)* (Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα θέματα 1982) σ. 41-43.

8. *Δελτίον της Παντείου Σχολής των Πολιτικών Επιστημών* (αριθ. 10) (Αθήνα 1933) αριθ. 10, σ. 3-4.

9. Στο ίδιο, και Γεωργίου Καρρά, *Για την Πάντειο Ανωτάτη Σχολή (Πολιτικών Επιστημών)*, στο περ. *Αντί* 1983, σ. 21.

10. E. Shils, *The Intellectuals in the Political Development of the New States*, στο John Kautsky (ed.), *Political Change in Underdeveloped Countries* (New York, Wiley and Sons Inc. 1962) σ. 198-205.

11. Καρρά ό.π. σ. 21.

12. Βρυχέα - Γαβρόγλου ό.π. σ. 41-43 και Κεχαγιόγλου, *Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Πνευματική ζωή: Συλλογή κειμένων* (Αθήνα, Πολύτυπο 1990) σ. 17-22.

13. Κεχαγιόγλου ό.π. σ. 16-20.

14. *Δελτίον της Παντείου Σχολής*, αριθ. 12, σ. 3-5. Βλ. διαφορετικές θέσεις Α. Ρήγου, *Επαγγελματική υπόσταση των κοινωνικών επιστημόνων στα Πανεπιστήμια*, στο Τ. Δουλκέρη (επιμ.), *Η κατάσταση των Κοινωνικών Επιστημών στην Ελλάδα* (Ελληνική Εταιρεία Κοινωνικών Επιστημών, Αθήνα 1985) σ. 69-70.

15. Παπαπάνου ό.π. σ. 255.

16. Χατζηγιαννάκη ό.π. σ. 3-7, Shils ό.π. σ. 195-197.

17. James Coleman, *Education and Political Development* (Princeton N.J., University Press 1965) σ. 353-371.

18. Χατζηγιαννάκη ό.π. 63.

19. Everett Hagen, *How Economic Growth Begins: A Theory of Social Change*, στο J.L. Finkle and R. Gable, *Political Development and Social Change* (New York, Wiley and Sons 1971) σ. 76-83.

20. Αλέξη Δημαρά (επιμ.), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (τεκμήρια Ιστορίας)*, (Αθήνα, Ερμής 1974) σ. 166-168 και 191.

21. Στο ίδιο σ. 199-200 και Βρυχέα - Γαβρόγλου ό.π. σ. 28-29.
22. Στο ίδιο σ. 214 Σπ.
23. Κεχαγιόγλου ό.π. σ. 31-33.
24. Βλ. Συνέντευξη του Πρύτανη της Παντείου Γ. Κοντογιώργη με τον αρκετά αποκαλυπτικό τίτλο «Υπουργός Παιδείας δεν είναι ο κ. Τρίτσης αλλά το Πανεπιστήμιο Αθηνών με την στήριξη του κ. Σαρτζετάκη», στο περιοδικό *Οικονομικός Ταχυδρόμος* την 11η Ιουνίου 1987, σ. 40-44.
25. Στο ίδιο και Κεχαγιόγλου ό.π. σ. 42.
26. Από την ανακήρυξή της σε ίδρυμα δημοσίου δικαίου, καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών μετέχουν στη διοίκησή της, βλ. Παπαπάνου ό.π. σ. 254.
27. Παπαπάνου ό.π. 302-305.
28. Κων. Χρυσάνθη, *Νομοθεσία περί της Παντείου Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών* (Αθήναι 1956).
29. Στο ίδιο σ. 5. *Επετηρίδα 1976-77* ό.π. σ. 15-16.
30. Ο Γιώργος Καρράς μας πληροφορεί ότι εισηγητής αρχικά (1934) για να αναγνωρισθεί ως «Σχολή Εκπαιδύσεως Δημοσίων και Ιδιωτικών Υπαλλήλων», ήταν ο Θ. Τσάτσος, που διετέλεσε καθηγητής της, βλ. Καρρά, Για την Πάντειο, ό.π. σ. 21.
31. Χρυσάνθη ό.π. σ. 11-32. Στο ίδιο σ. 52.
32. Βλ. ΠΑΣΠΕ, *Επετηρίδα Ακαδημαϊκού Έτους 1976-77* ό.π. σ. 116-18.
33. Βρυχέα - Γαβρόγλου ό.π. σ. 71-83.